

Henri Bergson'da Zekâ ve İçgüdü^a

MUSTAFA KORKMAZ^b

Öz: Henri Bergson'un üzerinde analizler yaptığı içgüdü ve zekâ, canlı ve cansız maddeler üzerinde bilgiler edinmemizi sağlar. Bir yanda madde dediğimiz cansız varlıklar vardır ve bu alanda hem icat yapmak hem de maddeye şekil vermek için zekâmızı kullanırız. Diğer tarafta ise ölçülemeyen ve hesap edilemeyen ruh, özgürlük ve yaratma konuları vardır. Bu alanda ise bilgiler edinmemizi sağlayan şey, içgüdüdür. İçgüdü, canlı varlıklar için bilme aracıdır, ancak insanlar söz konusu olduğunda Bergson'un ortaya koymuş olduğu sezgi yöntemine de içgüdüden bağımsız olmadığından yer verdik. Zira sezgi, içgüdü kaynaklı olup insanlarda ruh, yaratma, özgürlük gibi konularda bilme aracıdır.

Anahtar Kelimeler: Zekâ, içgüdü, sezgi, canlı ve cansız, madde.

Intelligence and Instinct in Henri Bergson

Abstract: The instinct and intelligence that Henri Bergson has analyzed on it allows us to obtain information on living and inanimate objects. There are inanimate beings that we call the matter in one hand, and we use intelligence to invent it and to shape it. On the other hand, there are soul, freedom, and creation that can not be measured and calculated. In this area, it is instinct that allows us to obtain information. Instinct is an instrument of knowing for living beings, but we have included the intuition method that Bergson put forward when people talk about it because of not independent of instinct. For intuition is based on instinct and it is an instrument of knowing in matters such as soul, creation, freedom in people.

Keywords: Intelligence, instinct, intuition, living and nonliving, matter.

^a Bu makale, yazarın Uludağ Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

^b Uludağ Üniversitesi, SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
mustafakorkmaz1992@outlook.com

Giriş

Zekâ, Bergson'un tabiriyle yapma şeyler vücuda getirmek ve özellikle aletler vasıtasıyla aletler yapmak ve bunları alabildiğine değiştirme melekesidir.¹ İçgüdü ise, kemâlini bulmuş bir içgüdü, organlaşmış aletler yapmak melekesidir. Kemâlini bulmuş bir zekâ da cansız aletler yapmak ve kullanmak melekesidir.² Başka bir ifadeyle anlatacak olursak zekâ, organik olmayan aletler yaparak onları kullanma yetisi; içgüdü ise canlının kendi içinde varlığının bir parçası olan aletler yapma ve yararlanma yetisidir.³ İçgüdü, nesnelerin bilgisini dolaysız elde ederken, zekânın bilgisi dolaylı ve mantıksal, yani düşünme gücüyle ulaşılan bir sonuçtur.⁴

Maddeyi algılayan zekâdır. Lâkin zekânın yaptığı bütün analiz ve sentezler yalnızca pratik hedeflere yöneliktir; bu nedenle de yalnızca maddeye hâkim olabilir, ancak hayat alanına hâkim olamaz.⁵ Hayat ile kaynaşmadığı için hayatı anlayamaz. Zekânın karakteri, yapısı gereği hayatı anlayamamaktır. Zekânın doğal haliyle başlıca konusu, organik olmayan katı şeylerdir.⁶ Çünkü zekâ, ancak süresizi tasarlar. Hayat ise bir yaratmadır. Yaratıcılık da sürenin eseri, hatta kendisidir. Bu durumda zekâ, açık olarak ancak hareketsizliği tasarladığı için yaratma fikrine yabancıdır ve hayatı anlamaya yetkin değildir.⁷ Zekâ, başlı başına hayatı, oluşu, yaratmayı ve süreyi anlayamadığı için sadece zekâ ve mantığa dayanan bir felsefe, bilimlerden daha fazla bir şey elde edemez. Bilimleri aşabilmesi için felsefenin zekâyı değil, zekâ ile içgüdüünün kaynaşmasından doğan sezgiyi kullanması gerekir.⁸

¹ Henri Bergson, Yaratıcı Tekâmül, Çev. , Mustafa Şekip Tunç, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, S.200

² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 201

³ Ayşe Arslantürk, Henri Bergson'un Bellek Anlayışı ve Çağdaş Psikolojideki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, S. 11

⁴ Henri Bergson, Ahlakın Ve Dinin İki Kaynağı, Çev. M. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: DoğuBati Yayınları, 2017, S.95-115

⁵ Levent Bayraktar, Bergson, İstanbul: Aktif Düşünce Yayınları, 2016, S. 56

⁶ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 212-213

⁷ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 220

⁸ Bayraktar, Bergson, S. 57

1. Zekâ

Bergson, zekâ ile ilgili düşüncelerini hayvan ve insan kavramlarının içeriklerinden hareketle oluşturmaktadır. Hayvanların bazıları kaba aletler yaparken bazıları da insanın yaptığı aletleri kullanır. Bu alet yapma olayı, bir düşünüşün olduğunu gösterir. Yapma şeyleri tanıyan hayvanları vardır. Meselâ, kurt kapanını gören bir kurdun tuzağı fark edince oradan uzaklaşması gibi. Burada zekânın varlığını, yaşanmış bir tecrübeden yola çıkılarak ulaşılan bir netice olmasına, yani tanımanın başlaması sebebiyle söyleyebiliriz.⁹ Bergson ise bu tanımayı bir icat veya bir buluş olarak görmektedir. Lâkin Bergson'a göre bir buluş, yapma bir alet yapınca tam anlamda bir buluş olur. Bu insanlara ait bir özelliktir. Çünkü hayvanlar bu niteliğe sahip varlıklar değildirler. Zira hayvanlar yapma şeyleri alışkanlık halinde yapıp kullanmazlar.¹⁰ Bergson, böylece hayvanların zekâsının sınırlarını belirlemiştir.

Özet olarak, hayvan zekâsı, insanlara nispeten daha alt bir kademede durmaktadır. Bergson'a göre insan zekâsının asıl gidişi ise, mekanik icatlarıdır.¹¹ Hatta ona göre, sosyal hayatımız, yapma aletler oluşturmak, onları kullanmak ve insanlığın faydasına sunmak olarak şekillenir.¹² İnsan zekâsı, yapma aletler oluşturma ve onun etrafında kültürel bir yapı oluşturma üzerine şekillenmiştir. İnsanlığı oluşturan yapının da aslında bu olduğunu söyleyebiliriz.

Bergson, bahsettiğimiz kültürel yapının, insanların mekanik icatlarının sonucunda oluşturulan soyutluk alanı olduğunu ifade eder. İlerleme yolundaki buluşlar, aynı zamanda ilerlemenin de yönünü tayin etmektedir.¹³ Lâkin bu durumu insanlar zor fark eder, çünkü insanlıktaki değişmeler, kullanılan aletlerle birlikte değişmektedir. Fakat insandaki değişmeler bunun gerisinde kalır.

⁹ Ceyhun Akın Cengiz, Bergson'a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012, S. 98-99

¹⁰ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 198

¹¹ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 98

¹² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 198

¹³ Cengiz, Bergson'a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 99

İnsan olarak bizler, bir buluşun hayatımızdaki etkilerini, ancak buluşların yeniliğini kaybettiğinde anlarız. Zira, bireysel ve sosyal alışkanlıklarımızın sebepleri ortadan kalkınca bile uzun süre yaşar.¹⁴ Bergson burada, bir yanda insanın hızlı bir soyut ilerleme içinde olduğunu, diğer yanda ise bu soyut ilerlemeye bütün yapıları ile yöneldiğinde, yeni bir tarafın belirdiğinin altını çizmektedir. Yani bir manada insanlık, kendi ereğini kendisi oluşturmaktadır. Lâkin yeni oluşturulan yapıya da uyum sağlaması zaman alacaktır.

Özet olarak Bergson, zekânın tamamını net bir şekilde şöyle tarif etmektedir; Zekâ, yapma şeyler meydana getirmek ve bilhassa, aletler aracılığıyla aletler yapmak ve bunları da alabildiğince değiştirme yetisidir.¹⁵ Bergson'dan anladığımıza göre zekânın yapma aletlerle ilişkilendirilmesiyle zekânın sınırları çizilmiştir. Bu şekilde de zekânın temel vazifesi, iş yapabilmek çerçevesinde belirtilmiştir. Bergson, bu tezini iddia ederek, zekânın metafizik ve diğer alanlarla olan bağı en asgariye indirmeye çalışır.¹⁶

Bergson, zekânın asıl işlevinin birleştirme olduğunu söyleyenlere karşı çıkar. Bergson'a göre zekânın birleştirmek fikrinden ziyade, işlevinin ayırmak olduğunu iddia eder. Bergson'a göre zekâ, birleştirmek için bilgi arıyorsa, o zaman bunu kendi ihtiyaçlarına göre yapacağından bilgiyi de şekillendirecektir. Bu sebepten ötürü her şey, zekâyâ bağlı olacak ama zekâ hiçbir şeye bağlı olmayacaktır.¹⁷ Bu temel üzerine inşa edilen değerlendirmeler sonucunda zekâ, mutlak bir şey olarak değerlendirilebilir. Ancak zekânın verdiği bilgi, bu değerlendirme şekliyle uzak kalmaktadır.¹⁸ Oysa mutlaklık derecesinde yücelttiğimiz zekânın bilgisi yetersizdir, zira onun verdiği bilgi, hayatı tam anlamıyla kavrayamamaktadır.

Zekânın mutlak bir yapısı olduğu kabul edilirken verdiği bilginin ise göreceli olması, zekânın mutlak olduğu bilgisinin aslında

¹⁴ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 199

¹⁵ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 200

¹⁶ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 100

¹⁷ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 211

¹⁸ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 212

doğru olmayacağını aklımıza getirir. Bergson'a göre ise zekânın mutlak bir yapısı yoktur. Zekâ, eylem ve hareket zorunluluklarına göre meydana gelmektedir. Bergson'a göre zekâ, kendi başına göre bir değer olarak ele alınmaz, onun bir şeylere indirgenebilir bir yapısı vardır ve zekâ bir şeylerle açıklanabilir. Dolayısıyla zekânın betimlenemez veya açıklanamaz bir yönü yoktur. Bu düşünce çerçevesinde de zekânın mutlak olarak değerlendirilmesinin hatalı olduğunu görmekteyiz. Bergson'a göre zekâ bağımsız olmadığı için bilgi de zekâya bağlı değildir.¹⁹ Sonuçta, bilginin kaynağı, zekâ değerlidir ve bilginin zekâdan bağımsız bir yönü bulunmaktadır.

Bergson'a göre zekâmız, yapma şeyler (icatlar) oluşturmak için gayret sarf ettiğinden ve ham madde üzerinde çalıştığından hayat ile uğraşmaz. Zekâ, realitedeki akışkan şeyleri ve canlı varlıklardaki asıl canlıyı elden geçirir. Zekâ, Bergson'dan anladığımızı göre, süreksizliğe dayanarak eylemde bulunur. Süreksizlik, düşünmede fark edilmeden egemen olur. Zira Bergson'un evrimle alakalı olarak belirttiği gibi, biz değerlendirmelerimizi ekseriyetle sonuçtan hareketle oluştururuz. Bergson'a göre hareketle alakalı da aynı değerlendirmeleri yaparız. Hareketin şundaki veya en son aşamadaki durumuna bakarak değerlendirmede bulunuruz. Oysa biz, hareketin kendisi olan ilerlemeyi değerlendirmeliyiz. Bunu yapmadığımız için zekâ, hareketi tasarladığında bile aslında biz hareketsizliğe yönelmişizdir.²⁰

Bergson'a göre zekânın, hareketsizlik ve durgunluğa bağlanması tabii özelliğindedir. Zekâ, yalnızca hareketsizliği tasarlayabilir. Tabiri caizse hareketin fotoğrafını çeker ve yorumlama yapar. Oysa hareket, zekâ yorumlama yaparken dahi ilerlemekte ve değişim göstermektedir.²¹ Zekâ, yapma bir şeyler yaratmak için bir şekli maddeden çıkartır ve bunun için en ideal olanı tercih eder. Üstelik zekâ, her maddeyi de istediği gibi şekillendirebileceğini düşünür. Bergson'a göre zekâ, mekânı homojen, boş, sonsuz dere-

¹⁹ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 213-218

²⁰ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 212-214

²¹ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 100

cede parçalanabilir olarak algılar.²² Bu düşünceyi, zekâ, temelde alabildiğince parçalara ayırmak ve bunları herhangi bir sistemde yeniden sentezlemek gücü olarak karşımıza çıkar.²³

Bergson, zekâyla ilgili düşüncesini dile getirirken aynı zamanda dile de önem verir. Bir yandan dil düşüncesiyle alakalı zekânın statik yapısını eleştirirken diğer taraftan dil vasıtasıyla zekânın farklılaşmasını ortaya koyar.²⁴ Bergson, ilk olarak dil ile zekâ arasında bir bağlantı kurar. Buna göre zekâ ile dil arasındaki alaka, zekâyı farklılaştıran bir etken olarak ortaya çıkar. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için Bergson, insanı, toplumda yaşayan bir varlık olarak ele alır.²⁵ Zekâ, temel özelliği itibariyle yapma şeyler (icatlar) yapmaya yöneliktir, lâkin hem icatlar yaparken hem de başkaları ile anlaşırken dil gereklidir. Meselâ, hayvanlar için dili ele alırsak, böcekler dünyasının da bir dile ihtiyacı olduğunu görürüz. Ancak onlarda iş bölümleri tabiatlarından gelir. Yani hayvan toplulukları, yaptıkları işlere yapıları gereği bağlıdırlar.²⁶ İnsanlardaki durum ise, hayvan topluluklarından farklıdır. İnsanlarda iş yapma veya yapma şeyler meydana getirmek, değişik şekiller alır. İnsanlar, yapacakları işlere yapıları gereği bağlı olmadıkları için kendilerine verilen rolleri öğrenmek zorundadırlar. Bu sebepten dolayı, bilinen işleri yapmaktan bilinmeyenleri yapabilmeye geçebilmek için daima bir dile ihtiyaç duyulur. Hayvanlarda ise bu dile ihtiyaç yoktur. Çünkü bir aslanı ele aldığımızda bin yıl önceki aslanın yaşayış şekli, avlanma biçimi, yedikleri, içtikleri vs. nasılsa şimdi de aynı düzende devam eder. Ancak bir insanı ele aldığımızda hayatın dinamik yönünü görürüz.²⁷ Zira bin yıl önceki insan ile şimdiki insan arasında her yönden büyük değişimler yaşanmaktadır.

²² Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 214-215

²³ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 101

²⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 217

²⁵ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 101

²⁶ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 218

²⁷ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 101

İnsan dilini hayvan dilinden ayıran bir nokta Bergson'a göre, işaretlerin bir şeyden diğerine geçebilme kabiliyetinde olmasıdır. İnsan dilini hayvanların dilinden ayıran önemli bir etken ise insan dilinin genel olmaktan çok dinamik olması, yani hareket halinde olmasıdır. Buna göre içgüdünün işareti, nesnesine yapışık iken, zekânın işareti ise doğal olmayan ihtiyaçlar üzerine bina edilmiş hareketli işarettir.²⁸ İnsandaki dilin bu fonksiyonu dinamik halde olan hayata uyum sağlar ve daha önce olmayan icatlar için de bu-
luşların kapısını aralar. Özet olarak, insan dilinin esnek kabiliyette olması, değişime ayak uydurabilmemize ve hızlı bir değişim gösterebilmemize yardımcı olur. Dilin bu yeteneği sayesinde bilinç, manevi bir varlık kazanır. Toplumsal hayatın da dil de olduğu gibi bir işlevi vardır. Nasıl ki dil, düşünceyi derleyip toparlıyorsa, aynı şekilde toplum da gayret edilecek çabaları toplar ve ortalama bir seviye kurulmuş olur. Toplumdaki fertler ise bu seviyeden yükselirler. Bu şekilde toplumdaki iyi fertler, daha iyi seviyelere çıkartılır. Toplumun, dile benzer olan bu işlevi, insan topluluklarını, hayvanlardan ayıran bir özelliktir.²⁹

Bergson'a göre insan dilinin, bir ifadeden başka ifadelere geçebilecek hareketli kelimelerden oluşmuş yapıda olması, insanların da nesnelere fikirlere geçebilmesine olanak sağlamıştır.³⁰ Dil olmasaydı, zekâ, ilgilendiği şeylere bağlanacaktı, yaptığı işlerle uyutulmuş olacaktı. Dilin hareketli olması demek, bir şeyden başka bir şeye geçebilme potansiyeline sahip kelimelerin olması demektir. Bu sayede dil, zekâyâ da hareket kabiliyeti kazandıracak ve adeta onu, içinde bulunduğu nesnelere uyandıracaktır.³¹ Başta söylediğimiz gibi, Bergson'a göre zekânın ilk işlevi, yapma aletler meydana getirmektir. Fakat zekâ, yapma aletler icat ederken belli bir amaca yönelmiş durumdadır. Kullandığı araçları, amacına göre oluşturmaktadır. Bu oluşturulan yapılar ise, hazır

²⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 217

²⁹ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 352-356

³⁰ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 217

³¹ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 102

olmadığından zekâ, yapma aletleri kendisi ortaya koyar. Demek ki, bir süre sonra zekânın asıl işlevi olarak beliren alet yapmadan farklı bir çalışma olan çıkarsız çalışmaya geçeceği ortadadır.³² Bu durumda zekâ, kendisini bir fikir yaratıcısı gibi görmektedir. Böylece zekâ, artık pratikle doğrudan ilgisi bulunmayan şeyler hakkında da fikir sahibi olacaktır ve ham maddede sabit kalmayarak düşüncede de kendine yer bulacaktır.³³ Bergson'a göre zekânın bu yetiye sahip olmasında dilin önemi büyüktür. Bundan sonra zekâ, içinde bulunduğu hayatı ve fikri eylemleri kucaklamak isteyecektir.

Bergson'a göre zekâ, ilk olarak cansız maddenin şekline uyumuştur. Zekânın işlevsel olarak alanını genişletmeye yol açan dil bile, yalnızca nesneyi göstermek için yapılmıştır.³⁴ Zekâ, açık ve seçik düşünebilmek için kendisini, süreksizlik çatısı altında görmek zorundadır. Zekânın ürettiği kavramlar, mekândaki şeyler gibi ayırdırlar ve bu kavramlar, zekânın yapısından dolayı nesneye göre üretildikleri için sabittirler. Katılar dünyasına benzeyen kavramlar, birleşince akıl âlemini oluştururlar.³⁵ Zekânın ise ilk işlevi, yapma aletler (icatlar) oluşturmak olduğu için, zekânın ilkel kuvvetleri zekâyı hep bu yöne yönlendirmeye çalışır. Bu durum, hayatın zekâyı verdiği ilk ödevdir.

Bergson'a göre hayat, inorganik doğanın hareketlerini eylemsel olarak yönetebilmek için dışarıya bakmayı ve kendinin dışına çıkmayı ilke olarak zekâda belirtmiştir. Buna göre zekâ, hayatı nasıl düşünürse düşünsün, mutlaka inorganik şeylere çevirir. Ona göre zekâ, doğal yönünü tümüyle değiştirmeden ve kendi üzerine katlanmadan hakiki hareketi, karşılıklı geçişi ve bunların hepsini birden ifade eden ve yaratıcı bir evrimleşen hayatı anlayamaz.³⁶ Buradan anladığımıza göre bir şeyi anlayabilmek için onu parçalanabilir ve süreksiz olarak görmek gerekmektedir. Bu hale getirebi-

³² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 219

³³ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 217-222

³⁴ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 108

³⁵ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 217-225

³⁶ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 218-225

lirsek, o şeyi değiştirebiliriz.³⁷ Sürekliliği anlamaya çalıştığımızda bile duyularımızla hayattan kavradığımız bölüm; iş ve faaliyet alanına aittirler. Bilimdeki organizma, süreklilik olarak kavransa da, hücre yapma bir tasarım olarak ele alımı, eğilimi kabul edecek olsa da, çözümlenmek gerekecektir ve sonuçta yine süreksizliğe dayanılacaktır.³⁸

Bergson, unsurlarını sonsuz çoğaltmakta olan evrim veya oluşun hareketliliğini taklit edebileceğimizi ama evrimin hareketliliğini ele geçirdiğimizi zannettiğimizde, evrimin parmaklarımızın arasından kaydığını söyler. Bergson'a göre zekâ, istediği konuyu ele alsın, onu mutlaka soyutlar, ayırır ve gerekli görürse incelediği şeyin yerine bir dengini koyar. Ancak zekâ, her anın bir oluş veya evrim, hiç durmadan değişim ve oluş, yeniden şekil alma ve doğuş olduğunu ve bunların keşfedilemez oluşunu kabul edemez.³⁹ Bergson'un felsefesinde bütün oluşumun başında yaratma vardır. Zekâ ise hayati parçalayamadığı için onu kavrayamaz.

Zekâ, hayatın eski yönlerini bilir. Adeta anın fotoğrafını çeker ve analiz eder. Oysa hayat, o anda bile değişim halindedir. Yani zekâ, hayatın tam yeniliğini ve oluşunu kabul etmez. Bu sebepten ötürü de hayatın esaslı yönünü göremez. Zira zekânın fonksiyonu, bu değişimi ve sürekli oluşumu görebilmeye elverişli değildir. Bergson'dan anladığımıza göre zekâ, cansız şeyleri görmekte pek mahirdir. Ancak canlı şeyler konusunda da atıl kalmaktadır. Zekâ için canlılar konusunda atıl kalmasının nedenini canlıyı, cansız gibi incelemesinde, realiteyi, akışkan olmasına rağmen sabit kabul etmesinde görebiliriz.⁴⁰ Lâkin zekâ, hareketsiz ve süreksiz olan cansızlar üzerinde düşününce isabetli kararlar verebilir.

³⁷ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 109

³⁸ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 218-225

³⁹ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 110

⁴⁰ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 111

2. İçgüdü

Yukarıda bahsettiğimiz gibi zekâ, tekâmülünü sabit malûmlarla yapmak istediği için tarihin her anında yeni olan şeyleri göremez. Çünkü onca hayatın oluşlarında önceden keşfedilmeyecek bir oluş yoktur. Yaratmayı ise asla kabul edemez. Zekâ ister ki muayyen öncüller, muayyen sonuçlara götürsün ve her şey buna göre olsun. Zekâ, muayyen hedefin kendisine ulaştıracak vasıtaları hazırlamasını kabul eder. Zira bu iki halde de bilinenden tereküp eden bir malûm ve tekrarlanan bir geçmiş karşısındadır. Zekâ, her anın bir oluş ve yeniden doğuş olmasını önceden keşfedemez. Zekâyı hangi yönden ele alırsak alalım durum değişmeyecektir.⁴¹

İçgüdü ise zekânın aksine, kendisini hayatın içindeki tecrübelerle göre düzenlemiştir. Zekâ, her şeye karşı mekanik olarak hareket ederken içgüdü, tabiri caizse organik olarak hareket eder. İçgüdüde uyku halinde olan şuur uyansa da, fiil halinde harcanacağına bilgi olarak bize bildirilmiş olsaydı ve biz ona sorabilseydik, onun da cevap verebilme yetisi olsaydı, hayat, en gizli sırrını teslim ederdi. Zira görülüyor ki, içgüdüler, hayatın, maddeyi organikleştirmek işlevini sürdürmekten başka bir iş yapmıyor, hatta daha önce örneği olduğu gibi, organikleşmenin nerede bitip, içgüdü'nün nerede başladığı da belli olunacak gibi değildir.⁴²

Canlı bir varlıkta binlerce hücrenin ortak bir gayeye el birliğiyle gayret ederek görev paylaşımı yaptıkları, her bir hücrenin hem kendisi hem de diğerleri için yaşadığı ve çaba harcadığı, kendilerini koruyup besledikleri, doğurdıkları ve tehlikelere karşı tepki verdikleri zaman bunların içgüdü olmadığını düşünmemiz mümkün değildir. Meselâ, bir arı kovanına baktığımızda, müthiş bir organizmayı ve ortak çalışmayı seyrederiz. Zira arıların her biri, barınacak bir yer ve yiyecek bir şeyler bulsalar da kovanlarının dışında tek başına yaşayamaz ve sürü halinde hareket ederler. Bu sahneyi seyrettikten sonra kovanın, mecazen değil de, gerçekten

⁴¹ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 221-222

⁴² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 223

de bir organ gibi hareket ettiğini, arılar arasında görünmez bağlarla bir hücre sistemi olduğunu düşünmemek kabil değildir. Bu durumda arıyı harekete geçiren içgüdü, hücreyi harekete geçiren kuvvetle karışıyor. Bu son şeklindeki hallerde içgüdü, organlaşma faaliyetiyle bir ve aynı şey oluyor.⁴³

Aynı zamanda Bergson'un temel ve ilkel içgüdüleri arasındaki temel ayrım, hayati süreçlerdir. Bu sürece de kuvve halindeki bilinç eşlik etmektedir. Bu bilincin ise kuvve durumundan eylem haline geçmesi başlangıç dediğimiz ilk aşamada olur. Fakat bundan sonra sürecin (değişimin) geri kalanı bilinçsizce cereyan edilmeye bırakılır.⁴⁴ Bergson'a göre hayatın oldurucu kuvvetiyle bilincin bir araya gelebilmesi için ilk olarak hayatın daha genişlemesi ve derinleşmesi gerekmektedir.⁴⁵ Buradan anladığımız kadarıyla hayatın kendisiyle bilincin kaynaşması ve kendi bilincine varma olayı görülmektedir. Bu şekilde bilinç, kendini olabildiğince tekâmül ettirdikçe, kendi bilincine ulaşacak, kaynaşacak ve nihayetinde bir ayrılık durumu olmayacaktır. Ama burada Bergson, böyle bir tekâmülün hangi ilkelere göre oluştuğunu açıklamamaktadır.

Bergson'a göre bazı hallerde içgüdü ve organlaşma faaliyetleri aynı şeydir. Bu duruma örnek olarak arıların oluşturduğu kovanın adeta bir organizma gibi çalışması ile hücrenin çalışması arasındaki benzerlik verilebilir. Bergson'a göre hayvanların içgüdülerinde ve hücrelerin özelliklerinde aynı bilgiler ve bilgisizlikler vardır. Her hücre diğer hücrelerde, her hayvan diğer hayvanlarda kendisini ilgilendiren şeylerle işine yarayanları biliyor, geri kalanlarıysa bilmiyor gibidirler. Hayat belli bir türde organlaştığı andan sonra geri kalan kısımlarla bağını kaybeder, yalnızca yeni doğan türü ilgilendiren noktaları saklar.⁴⁶ Bergson, bahsettiğimiz bu niteliklerden hareketle hayatın, bellekle olan alakasını ortaya koyacaktır. Bunu yaparak aslında insan ile hayat arasındaki ilişkiyi ortaya koyacaktır. Bergson, bu bilgileri bildiğimizde hayatın; bellek veya

⁴³ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 224

⁴⁴ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 229

⁴⁵ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 230

⁴⁶ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 230-232

bilinç gibi hareket ettiğini gördüğünü söyler.⁴⁷

Bergson, bilimin bugünkü ifade üslubuyla açıklama tarzının, içgüdüyü tamamıyla ifade edemeyeceğini söyler. Bergson'a göre zekâ ile içgüdü arasında sürekli olan bir uzlaşma vardır, zekânın, içgüdüyü özüne katması mümkün değildir ve içgüdüyle zekânın bir araya gelmeleri de imkânsızdır. İçgüdü'nün esas bilgisinin zihni ifadelerle tarif edilememesi ve nihayetinde içgüdü'nün izah edilememesi bu sebeptendir. Bergson'a göre bilim, içgüdü'nün bilgisini, zekânın izahına tercüme etmekten başka bir şey yapmaz. Zekânın yaptığı şey, içgüdüye nüfuz etmekten ziyade, onun taklidini yapmaktır.⁴⁸ Bergson, içgüdüyü, bilimin izah etmesinden farklı bir şekilde yorumlar. Meselâ, Bergson'a göre bazı bilim adamlarının, içgüdü'nün, zekâyı geriletme hususundaki görüşleri yanlıştır. Zira, Bergson'a göre, içgüdüler bugünkü karmaşık derecelerine bir anda gelmemiş, zamanla içgüdüler evrimleşerek bu hale gelmişlerdir.⁴⁹ Bu şekilde Bergson, içgüdüye dinamik bir yapı yüklemektedir. İçgüdü, doğuştan gelen ve organik dünya ile direk ilişkisi olan bir yapıda olmasına rağmen daima evrimleşmektedir (oluşmaktadır, tekâmülünü tamamlamaktadır).

Yukarıda yazdıklarımızı göz önünde bulundurduğumuzda ortaya şöyle bir problem çıkmaktadır; içgüdü evrimleşiyorsa doğrudan doğruya bilgi ortaya nasıl çıkmaktadır? Doğrudan ve nasıl hareket edileceğini bilen bir bilginin statik olması gerekmez mi? Böyle bir statik bilginin olması, Bergson'un görüşleri zaviyesinden bir çelişki ortaya koyar gibi görünmektedir. Zira içgüdüsel bilginin özelliği, kaynağını, hayatın kökeninden alan bir bilgi olmasıdır. Durum böyleyse bugün bu bilginin hala geçerli ve işlevsel halde olması, hayatın, belli bir rota izlediği sonucuna ulaştırabilir. Eğer böyle düşünmezsek içgüdüsel bilginin, bilgi olabilme imkânı ortadan kalkar. Zira geçmişin kendini aynı şekilde tekrarlaması değil, daha farklı neticeler ve tekâmüller ortaya koyduğunu söyleyen Bergson, böyle bir içgüdü düşüncesini ortaya koyarak meydana

⁴⁷ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 233

⁴⁸ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 234-235

⁴⁹ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 236

gelen yeni sonuçların, aslında önceden varsayıldığı düşüncesini dile getirmiş olur ki, bu durumda da gelecek önceden bilinen bir şeydir, sonucu çıkar. Durum böyle olunca da zaman, mekâna sığdırılmış gibi olur.⁵⁰

Burada bir eleştiri daha yapmak gerekirse, içgüdünün evrimleşmesi hususu da açıkça tarif edilmiş değildir. Eğer içgüdü, kaynağını hayattan alan ve doğuştan olan bir bilgi ise nasıl oluyor da evrimleşmektedir? İçgüdünün bilgisi, organizma ile direk bir bağı olması hasebiyle, organizma değiştikçe içgüdünün bilgisinin de değiştiği söylenebilir. Bu durumda bu bilginin doğuştan olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Oysa evrimleşen bir şeyin, bilginin, içgüdü olması nasıl mümkündür? Zira evrimleşen bir şey varsa, değişen bir bilgi var demektir. Bu durumda doğuştan bir bilgi, içgüdüde tarif edilen haliyle olamayacağı gibi, hayvanların bir şekilde edinmiş olduğu bir bilgi olduğunu da bize göstermesi bakımından, zekâ ile ilişkilendirilecek bir bilginin gündeme geldiği ileri sürülebilir. Bergson'a göre, bilimin, içgüdüyle ilişkili düşüncesinde, içgüdüyü, zekâmız gibi bilinçli hareketlere veya parça parça kurulmuş mekanizmalara döndürme çabası vardır. Felsefe tarihine baktığımızda bu anlayışı Aristoteles'te görürüz. Zira Aristoteles'e göre hayvanlar serisi tek bir rotada ilerlemiştir ve hepsi de zekâyâ giden yoldadır. Ancak Bergson'a göre biyoloji, evrimin birbirlerinden uzaklaşmakta olan yolları üzerindedir. İçgüdü ve zekâ, evrimin son aşamalarında görüldüklerinden dolayı birbirlerine indirgenemezler.⁵¹ Bergson ise bu aşamaların sonuç oldukları düşüncesinden hareketle evrimin, yalnızca zekâyâ gittiği iddiasına katılmaz. Böyle bir anlayışı kabul etmek ise Aristotelesçi bir yaklaşımdır. Oysa Bergson'a göre içgüdünün yapısı, ruhun sınırları içerisinde değerlendirilmelidir, zekânın sınırları içerisinde değerlendirilirse, doğru bir değerlendirme olmaz.⁵²

⁵⁰ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 112

⁵¹ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 113

⁵² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 243

Buradan hareketle Bergson, içgüdüyle duyularımız arasında bir bağ kurar. Bergson, içgüdüyü tinsel bir yapı içerisinde değerlendirilmesiyle bağlantılı olarak bizim diğer canlı varlıklarla olan bağımızı gündeme getirerek içgüdü düşüncesini sezgi ile birlikte değerlendirecektir.⁵³ Bergson'a göre içgüdüyle hareket eden bir hayvanın bilincinden geçmesi gereken bir duyguyu, biz düşünce-siz bütün duygularımızda, sempati ve antipatilerimizde belirsiz, daha bilinçli bir halde duyarız.⁵⁴ İnsan topluluklarının sahip olduğu içgüdüsel yönden hareketle içgüdü ile sezgi arasında bir ilişki kurulacaktır. Bu düşüncesiyle de Bergson, insan topluluklarının farklı bir gelişme aşamasına ulaşmasını, yani bilmeye imkân veren bir yola çıkmamızı ister. Evrimin kökeninde iç içe olan bu iki etken, geliştirme yoluyla birbirinden ayrılmıştır.⁵⁵ Biz hem içgüdüyü hem de zekâyı, varlıksal olarak yapımızda barındırmaktayız. Bu ikisinden zekâ değerlendirildiğinde, zekâ daha geniş bir alanı bilmek için çok fazla yayıldığından yüzeysel bilgileri bilir, derinlemesine bilmez, çünkü her şeyin dışında kalmıştır.⁵⁶

İçgüdü hakkında özet olarak diyebiliriz ki, o ne saf bir refleks-tir ne de bilinçsiz zekâdır. Bergson bu düşüncesiyle içgüdüye ayrı bir varlık yönelimi ve varlık aşaması yüklemektedir. İçgüdü, bir nitelik olarak değerlendirildiğinde basit bir refleks olmanın da ötesine geçmektedir. Bu sebeple Bergson, içgüdü'nün, zekâ ile açıklanamayacağını iddia eder. Bergson, içgüdü'nün ne olduğunu, mahiyetini metafizik ve somut bir açıklama ile açıklamak için sempati kavramına bakılması gerektiğini söyler. Zira Bergson'a göre içgüdü, sempatidir.⁵⁷ İçgüdü, sempati konusunu genişleterek ve kendi üzerine katlanarak düşünebilseydi, hayata nüfuz edebilecekti. Bergson, zekânın maddeye nüfuz ettiğine benzeterek bu izahı yapar. İçgüdü, hayata dönüktür, zekâ ise maddeye dönüktür.

⁵³ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 114

⁵⁴ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 243

⁵⁵ Cengiz, Bergson'a göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, S. 114

⁵⁶ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 244

⁵⁷ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 245

Dolayısıyla içgüdü ve zekâ, birbirlerine zıt yönlerde gelişim gösterirler. Zekâ, kendi eseri olan bilim aracılığıyla fiziği açıklamaktadır, lâkin zekânın ortaya koyduğu hayat anlayışı, hareketsiz bir yapının ifadesidir. Zekâ, hayatın içine girmez, etrafında döner, dıştan görüşler almaya çalışır.⁵⁸ Özetle zekâ, fiziğin ve maddenin ne olduğu ve mahiyeti hakkında bilgi verirken, içgüdü ise hayat hakkında bize bilgi verir.

3. İçgüdü ve Zekâ İlişkisi

Bergson'a düalist filozof dememizin altında yatan sebep, 'madde ve hayat' , 'ruh ve beden' arasında ortaya çıkan farklılaşmalarda gizlidir. Madde; ölçülebilir olan, niceliksel ilişkilerle kayıtlı olan, homojen parçalara ayrılabilir özelliklere sahiptir. Buradan hareketle zekânın bilme kabiliyeti ve yönteminin birbirleri için tasarlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Bunu biraz daha açıklamak gerekirse madde, kendisini zekânın kavrayışına sunmak, zekâ da sanki maddi ilişki ve süreci bilmek ve yönetmek için ortaya çıkmıştır. Bu yüzden zekâ, kendisini madde dünyasında kendi yerindeymiş gibi hisseder. Diğer taraftan zekâ, daha önce de belirttiğimiz gibi, hayat, ruh, yenilik, oluş ve yaratma konularına hâkim olamadığından bu alanlarda atıl kalır. Zekâ, maddi sahadaki yöntem ve işleyişini; hayat, ruh, oluş ve yaratma gibi konulara da yansıtılmaya çalışıldığında büyük bir hataya düşmüş olur. Zira parçalanamaz olan oluş, yaratma, yenilik, hayat ve ruh olayları ölçülmeye, parçalanmaya, niceliksel ifadelerle betimlenmeye ve önce homojen parçalara ayrılarak sonra da yeniden kurulmaya ve bütünlenmeye çalışılır.⁵⁹ Böylece maddi dünyadaki yöntem, hayat sahasında uygulananca ortaya yabancılaşma ve indirgemecilik çıkar.

Bergson'un felsefesine baktığımızda önceki filozoflardan farkını, felsefeye getirdiği yeniliklerden yani, madde ve hayatı, ruh ve bedeni, nicelik ve niteliği, zaman ve süreyi birbirinden ayırmasından anlıyoruz. Bergson'a göre yapılması gereken şey, varlığı kendi otantik yapısı içerisinde tanımak ve ifade edebilmektir. Zekâ,

⁵⁸ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 247

⁵⁹ Bayraktar, Bergson, S. 55

madde ve fizik gerçeklik üzerinde çalışmaya elverişli olduğundan göreceli değil, mutlak bir anlamda bilgi sahibi olmalıdır. Lâkin gerçeklik, maddi ve fizik süreçlerinden ibaret değildir. Gerçeklik konusuna etkili bir şekilde nüfuz edebilmek için ya da gerçeklik olgusunu hakıyla anlayabilmek için zekânın yanında içgüdü ve sezgiye de yer vermemiz gerekmektedir. Zira içgüdü, organik bir bilme yetisidir. Organik diyoruz, çünkü konusunu aracısız ve şaşırmasız bir tarzda kavrar. Ancak içgüdü, kendisi üzerinde bilinç sahibi değildir. İçgüdü, insanda sezgi olarak belirir. Bu sezgi, içgüdüden doğmuştur ve artık içgüdü'nün kendisi üzerine bilinç sahibi olması söz konusudur.⁶⁰ Sezgi, zekâ gibi değildir, sezgi, maddeye değil, hayat, oluş ve ruha dönük bir bilme yetisidir.

İçgüdü'nün insanda beliren şeklinin sezgi olduğunu belirtmiştik. Sezginin konusu da hayat, oluş ve ruhtur. Bu sebeple madde konusuna girince, maddeyi algılayan şeyin zekâ olduğunu da belirtmiştik. Ancak zekânın ortaya koyduğu analiz ve sentezler, pratik amaçlara yöneliktir. Bu sebeple de zekâ, hayat alanında etkili değildir. Zekânın karakter olarak yapısı, hayat ile kaynaşmadığı için hayatı anlamamaktır. Zekânın doğal haliyle konusu, organik olmayan katı şeylerdir. Zira zekâ, sadece süresiz olanı kavrayabilir.⁶¹ Hayat ise bir yaratmadır, yaratıcılık ise sürenin eseri, hatta ta kendisidir. Bu durumda zekâ, açık olarak sadece hareketsizliği tasarladığı için yaratma fikrine yabancıdır ve hayatı anlamaya yetkin değildir.⁶²

İçgüdü, canlı için vazgeçilmezdir, çünkü canlı, içgüdü sayesinde çevresine uyum sağlar ve hayata tutunabilir. Bu sebeple tabiatın, canlıya verdiği en güzel armağanın içgüdü olduğunu söyleyebiliriz. Zira canlı, amacına ulaşmak için zekâ gibi alet yapar. Lâkin canlı varlıkların (insan hariç) alet yapıcılığı zekânın alet yapıcılığından epey farklıdır. Olgunlaşmış bir içgüdü, organik aletler yapmak ve kullanmak yetisidir.⁶³ Olgunlaşmış bir zekâ ise cansız

⁶⁰ Bayraktar, Bergson, S. 56

⁶¹ Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 217-218

⁶² Bergson, Yaratıcı Tekâmül, S. 220

⁶³ Bayraktar, Bergson, S. 57

aletler yapmak ve kullanmak yetisidir.⁶⁴ Canlı ve cansız aletler yapımı, yani zekâ ve içgüdünün ortaya koyduğu icatlar, tamamen farklı cinsten icatlardır.

İçgüdü ile zekâdaki doğuştan bilgilere bakılacak olursa, bunların içgüdüde eşyaya, zekâda ise münasebetlere karşılık geldiği görülür.⁶⁵ Zekâ ile içgüdü arasındaki bir fark da, zekânın şeklin bilgisini vermesi, içgüdünün ise maddenin bilgisini vermesidir. İçgüdünün yapısı zekâdan farklıdır. Lâkin o, sıradan bir refleks de değildir. İçgüdü bir sempatidir. Eğer bu sempati, konusu olduğu alanı darlıktan kurtarıp genişletebilse ve kendi üzerine katlanarak düşünebilseydi, gelişmiş ve kendine sahip olmuş zekânın maddeye nüfuz etmesi gibi, o da hayata nüfuz edecekti.⁶⁶ Fakat içgüdü, içgüdü olarak kaldıkça hayata karşı etkili olamaz. Hayata nüfuz eden sezgidir. Sezgi, hayata nüfuz edecek, yani hayatın içine götürecektir, kendi kendisinin bilincine varmış, konusunu düşünebilecek ve sınırsızca genişletebilecek bir hale gelmiş içgüdüdür.⁶⁷

İçgüdü, insanların haricindeki canlı varlıklara özgüdür, demiştir. Ancak, zekâdan ayrılan ve insanlarda zuhur eden sezginin içerisinde kendine özgü bilinç vardır. Fakat bu bilinç, sezgi ve zekâda birbirinden farklı hatta birbirine zıt bir yolda gelişim gösterir. Zekânın maddenin hareketlerine göre kendini ayarladığını belirtmiştik, zira maddeden hareketle zekâ, icat yapıyordu. Sezgi ise hayat istikametinden yola çıktığı için gerçekliği farklı bir şekilde kavrar. Hayat, bir tohumdan diğerine, gelişmiş bir organizma aracılığı ile geçen bir akışı andırır.⁶⁸ Bu akış ise zekâ ile kavranamaz çünkü hayat, zekâyı aşar.⁶⁹

Hayat hamlesinin ilk olarak bitkiler dünyasında başarı elde etmesi, maddenin ataleti ile uzlaşmak içindir. Bitkilerin uyumsuzluğunu paylaşan hayat, bir süre özgürlük ve hareketlerinden kay-

⁶⁴ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 201

⁶⁵ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 210

⁶⁶ Bayraktar, Bergson, S. 57

⁶⁷ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 246

⁶⁸ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 59

⁶⁹ Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, S. 84

betmişse de bunlara karşılık maddeyi doğrudan doğruya zapt etmek ve bu sayede kendisini serbestliğe götürecek ikinci bir patlamaya ulaşmak imkânını hazırlamıştır. Bu patlama da bilinçli hareket etmeyi kazanmak suretiyle hayvana dönüştüğü gibi, bitkilerle olan dayanışmayı da kaybetmemiştir. Birbirlerinden ayrılmalarına rağmen bitkilerle hayvanın, birbirlerinin tamamlayıcısı kalmaları, her ikisinin de aynı kaynaktan geldiklerini, aralarında saklı kalan dayanışma da, hayat hamlesinin zafer hızını göstermektedir. Bitki ile hayvan arasındaki bu değerlendirmeler, hayvan içgüdüğü ile insan zekâsı arasında aynıyla geçerlidir.⁷⁰ Bitkinin uyusukluğu ile hayvanların içgüdüden gelen hareketleri birbirlerinin karşıtı oldukları halde nasıl birbirlerinin tamamlayıcısı iseler, içgüdü ile zekâ arasında da aynı ilişki vardır. İçgüdü, organik aletler yapıp kullanan bir yeti ise zekâ, maddi aletler yapan ve bunları kullanmasını bilen bir yetidir.

Bergson'a göre "zekâ, madde ile aynı doğada olduğundan maddeyi algılayışı mutlaktır. Elbette ki bu mutlak sınırlı ve eksik olması muhtemeldir. Ancak her şeye rağmen zekâmızla maddi şeyler arasında realiteler arasında görelilik değil, uygunluk vardır. Zekânın bütün etkinlikleri realiteleriyle kurulmuş ve onlar gibi işlemektedir."⁷¹ Buradan hareketle zekânın maddeyi kavrayışının sadece zekânın bir yetisi olmadığını aynı zamanda zekâda maddi bir yönün bulunduğunu anlıyoruz. Zekânın maddeyi algılayışı, öncelikle madde ile yoğrulması sonrasında maddeyi parçalara ayırmasında gizlidir. Madde, bu yönteme elverişli olduğundan ve bölünebilir özellik taşıdığından zekâ tarafından işlenebilir ve algılanabilir haldedir. Ancak, zaman ve hayat sürekli oluşum ve değişim halinde bulunduğundan parçalanamaz bir özellik gösterir. Bu sebeple zekânın yöntemi burada işlevsizdir. Hayat ile kaynaştığı için ve hayatın sürekli yaratma halinde olduğunu gözeterek buna göre yöntemini belirlediği için, sezgi hayatı anlamaya ve kavramaya muktedirdir.

⁷⁰ Bayraktar, Bergson, S. 59

⁷¹ Bayraktar, Bergson, S. 59

Kaynaklar

- Arslantürk, Ayşe, *Henri Bergson'un Bellek Anlayışı ve Çağdaş Psikolojideki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Bayraktar, Levent, *Bergson*, İstanbul: Aktif Düşünce Yayınları, 2016.
- Bergson, Henri, *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Mustafa Şekip Tunç, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Cengiz, Ceyhun Akın, *Bergson'a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.